

Sufinancirano sredstvima
programa Europske unije
Erasmus+

IO3 - METODOLOŠKI PRIRUČNIK ZA MIROVNO OBRAZOVANJE

Promicanje jednakosti, različitosti i uključenosti te daljnje sprječavanje nasilja
i zlostavljanja u ranom djetinjstvu.

Autori: Jana Goldberg, Elvira Sánchez Igual, Renata Jankevičienė, Begoña Arenas Romero, Ivana Kragić

Autorska prava

Materijali se mogu koristiti u skladu s dozvolom
Creative Commons License Non-Commercial Share Alike

Sufinancirano sredstvima
programa Europske unije
Erasmus+

2019-1-DE02-KA202-006124

www.peec-online.eu

Izjava o odricanju odgovornosti

Ovaj projekt financiran je uz potporu Europske komisije, programa Erasmus+ i njemačke Nacionalne agencija za Erasmus+. Ova publikacija odražava samo stavove autora, stoga Komisija ne može biti odgovorna za bilo kakvo korištenje u njoj sadržajnih informacija.

Fotografije: www.freepik.com i <https://pixabay.com/>

Sadržaj

Uvod	3
1. O projektu i partnerima	4
2. Što je mirovno obrazovanje i zašto nam je potrebno u ranom djetinjstvu?	7
3. Ključne vještine i vrijednosti u mirovnom obrazovanju	10
4. Voditelji: agenti izgradnje mira	14
5. Vrste zlostavljanja i nasilja	19
6. Sociometrijske tehnike – prepoznavanje društvene dinamike unutar grupe	23
7. Dublji pogled u sociometrijske tehnike	25
8. Voditelji i briga o sebi	29
9. Kako roditelji mogu pomoći u izgradnji mirovnog obrazovanja?	31
10. Metodologija mirovnog obrazovanja	33
11. Obrazovni materijali	37
12. Zahvale	38
Popis literature	39

Uvod

Izgradnja mira je tema kojom se sve više bavi u ranom odgoju i obrazovanju. Kao što je rano i predškolsko obrazovanje važno jer priprema djecu za školske izazove i gradi temelje za cjeloživotno obrazovanje, iz istog razloga je potrebno započeti i s obrazovanjem za izgradnju mira u ranom djetinjstvu. U prvim godinama života struktura mozga se najbrže razvija, formiraju se navike, prepoznaju razlike te se grade emocionalne poveznice kroz društvene veze i svakodnevne interakcije u kući i susjedstvu. Stoga, razvojni programi u ranom djetinjstvu mogu imati ključnu ulogu za unaprjeđenje vještina koje bi djeci omogućile da budu agenti promjene u izgradnji mira u svojim društvima. Dokazano je da integracija mirovnog obrazovanja u rani i predškolski odgoj i obrazovanje djece ima pozitivan utjecan na njihov društveni i psihički razvoj te na smanjenje kasnijih problema u ponašanju. Dokazano je¹ i da kvalitetni programi mogu pomoći sudionicima da se više žele igrati s drugom djecom, uključujući djecu koju doživljavaju kao različite od sebe, da razviju sposobnost da razumiju kako se netko osjeća kad ih se isključi, te da razviju sposobnost da sami prepoznaju situacije kad je netko isključen.

UNICEF je 2013. godine s partnerima pokrenuo Mirovni konzorcij za rano djetinjstvo. Visoki predstavnik Saveza civilizacija Ujedinjenih naroda, Njegova Ekselencija Nassir Abdulaziz Al-Nasser, održao je govor prilikom pokretanja Konzorcija u kojem je rekao: “Naš svijet je velika, ali kompleksna stvar. Bilo bi opasno da ga ostavimo generaciji koja je nespremna i neopremljena ispravnim principima i etikom. Stoga, usađivanje vrijednosti sklada i tolerancije u našu djecu alatima ranog obrazovanja je od ključne važnosti za mirnu budućnost. Vrijeme za promjenu jest SADA. Neka osjetimo dobrobiti danas, za bolje sutra.”

Ovaj priručnik služi kao pomoć učiteljima i odgajateljima koji se bave odgojem i obrazovanjem djece u dobi od 3 do 6 godina. Teoretski kontekst i dvadeset pet pomoćnih materijala za mirovno obrazovanje pomoći će obrazovnim stručnjacima da se usredotoče na ovu temu dok djeca istražuju svijet oko sebe i razumijevaju mir u odnosu prema svojim zajednicama i okruženju.

Priručnik je podijeljen u 11 poglavlja.

- Priručnik započinje kratkim uvodom o smjernicama, projektu i partnerima.
- U drugom poglavlju objašnjena je glavna tema, mirovno obrazovanje, i zašto je ono potrebno u ranom djetinjstvu.
- U trećem poglavlju opisane su etičke vrijednosti i vještina koje će se razviti uporabom 26 obrazovnih materijala (koji se mogu naći u jedanaestom poglavlju) te se objašnjava zašto su potrebni u mirovnom obrazovanju i kako ih primijeniti od ranog obrazovanja nadalje.
- U četvrtom poglavlju opisani su voditelji i njihova uloga u mirovnom obrazovanju.

¹ Hawkins, Von Cleve, & Catalano, 1991; Tolan & Guerra, 1994; Zigler, Tuassing, & Black, 1992

- U petom poglavlju je lista i opis različitih vrsta zlostavljanja i vršnjačkog nasilja te posljedice ovakvog ponašanja za žrtvu
- U šestom poglavlju je sociogram uz pomoć čega je moguće prepoznati različite tipove zlostavljača i žrtvi u učionici.
- U sedmom poglavlju detaljnije se predstavljaju sociometrijske tehnike koje pomažu prilikom definiranja veza i položaja unutar grupe.
- U osmom poglavlju, istaknuta je važnost brige o sebi kod odgajatelja, učitelja i voditelja.
- U devetom poglavlju su savjeti za roditelje kako bi odgojem izgradili temelje za mirovno obrazovanje.
- U desetom poglavlju opisana je metodologija mirovnog obrazovanja koja će se koristiti za postizanje određenih obrazovnih ciljeva.
- U zadnjem, jedanaestom poglavlju, je 26 obrazovnih materijala, uključujući različite inovativne i prilagodljive sadržaje, koji se lako mogu primijeniti u formalnom i neformalnom obrazovanju i svakodnevnim aktivnostima.

1. O projektu i partnerima

Svrha projekta [“Mirovno obrazovanje u ranom djetinjstvu za prevenciju zlostavljanja \(Peace Education in Early Childhood to prevent Bullying ili PEEC\)”](#)² jest da se mirovno obrazovanje istakne kao metoda kojom se promovira jednakost, različitost i uključenost te kao metoda prevencije nasilja i zlostavljanja u ranom djetinjstvu razvojem daljnjeg stručnog usavršavanja za odgajatelje, učitelje i obrazovne radnike u ranom i predškolskom obrazovanju.

Opću svrhu projekta dodatno podupiru sljedeći ciljevi:

- Osmisliti transnacionalni kurikulum za daljnje usavršavanje učitelja i odgajatelja u partnerskim državama, te recenzirati trenutne mjere i prakse u mirovnom obrazovanju kojima se potiče jednakost, raznolikost i uključenost.
- Osmisliti obrazovne sadržaje za daljnje stručno usavršavanje učitelja i odgajatelja u području mirovnog obrazovanja kojima će se poticati jednakost, raznolikost i uključenost te prevencija nasilja i zlostavljanja u ranoj dobi.
- Osmisliti metodološki priručnik za sve koji se bave ranim i predškolskim odgojem i obrazovanjem, uključujući besplatne obrazovne materijale i metode za vršnjačko učenje kojima će se unaprijediti stručni razvoj osoba u školskom obrazovanju poboljšanjem kvalitete i vrsti prvotnog i kontinuiranog usavršavanja.
- Unaprijediti razvoj inovativnih obrazovnih strategija kojima će se osvijestiti učitelji i odgajatelji u ranom i predškolskom odgoju i obrazovanju kako bi sami mogli usmjeriti ostale koji su uključeni u obrazovanje djece (npr. obitelj, roditelji itd.).

² <https://peec-online.eu/project/>

Partneri u projektu „Mirovno obrazovanje u ranom djetinjstvu za prevenciju zlostavljanja“ su ustanove za stručno usavršavanje, stručnjaci za mirovno i etičko obrazovanje te rani i predškolski odgoj i obrazovanje djece, i svjetska udruga za rano i predškolsko obrazovanje djece.

**DIE
JOHANNITER**

**Johanniter-Akademie
Mitteldeutschland**

Johanniter-Akademie

Adresa: Mitteldeutschland, Stötteritzer Str. 47, 04317 Leipzig. Germany.

Tel: +49 0341 224 76041

URL: www.johanniter-bildung-mitteldeutschland.de,

E-pošta: [jana.goldberg\(at\)johanniter.de](mailto:jana.goldberg(at)johanniter.de)

AMEI-WAECE
www.waece.org

Asociación Mundial de Educadores Infantiles.

Adresa: Estrella Polar, 7 Bajo Drch., 28007 Madrid. Spain.

Tel: +34 915 018 754/600 010 678

URL: www.waece.org

E-pošta: [comunicacion\(at\)waece.org](mailto:comunicacion(at)waece.org)

INNOVATION TRAINING CENTER

Innovation Training Center, S.L.

Adresa: Carrer Galileo Galilei, s/n Edificio U, 19, 07120 Palma, Balearic Islands. Spain.

Tel: +34 696 446 529

Sufinancirano sredstvima
programa Europske unije
Erasmus+

2019-1-DE02-KA202-006124

www.peec-online.eu

URL: www.innovationtc.es

E-pošta: [barenas\(at\)innovationtc.es](mailto:barenas@innovationtc.es)

PetitPhilosophy

Udruga Mala filozofija

Adresa: Andrije Hebranga 10e, 23000 Zadar. Croatia.

Tel: +38 595 908 0212

URL: petit-philosophy.com

E-pošta: [mala.filozofija\(at\)gmail.com](mailto:mala.filozofija@gmail.com)

**PANEVĖŽIO RAJONO
ŠVIETIMO CENTRAS**

Panevėžio rajono švietimo centras,

Adresa: Beržų g. 50 36145 Panevėžys. Lithuania.

Tel: +37 0 64030739

Url: www.prsc.lt

E-pošta: [rentukas\(at\)gmail.com](mailto:rentukas@gmail.com)

Sufinancirano sredstvima
programa Europske unije
Erasmus+

2019-1-DE02-KA202-006124

www.peec-online.eu

2. Što je mirovno obrazovanje i zašto nam je potrebno u ranom djetinjstvu?

Ratovi su započeli u ljudskom umu, stoga, u ljudskom se umu treba izgraditi obrana mira.
(Ustav UNESCO-a)

Obrazovanjem se uspostavlja dugotrajni mir; politikom se samo izbjegava rat.

(Maria Montessori)

Ako želimo izgraditi mirno društvo koje se vodi poštovanjem i ljubavlju, moramo započeti s našom djecom. To obuhvaća poticanje unutrašnjeg mira, mirovnog ponašanja i vrijednosti među djecom, ali i kako se ponašamo prema djeci, kakvi smo im uzori, i kakvu okolinu stvaramo za njih. Maria Montessori, kao i njezin suvremenik, pedagog Rudolf Steiner, te pedagoška teorija Reggio, zagovarali su se za uvođenje mirovnog obrazovanja od ranog djetinjstva. Neuroznanost je u zadnjih deset godina dokazala ono u što su Montessori, Steiner i teorija Reggio intuitivno vjerovali.

“Najveću stopu povrata u dječjem razvoju u ranom djetinjstvu dobivamo kad ulažemo u obitelji u nepovoljnom položaju od najranije moguće dobi, već od rođenja pa do pete godine. Prekasno je započeti u trećoj ili četvrtoj godini jer tako zaboravljamo na činjenicu da vještina potiče vještinu na dinamičan i nadopunjujući način. Moramo se potruditi od prvih godina života kako bismo bili učinkoviti i djelotvorni. Najbolje ulaganje je ono u kvalitetan razvoj ranog djetinjstva od rođenja do pete godine života za djecu u nepovoljnom položaju i njihove obitelji.” —James J. Heckman, December 7, 2012 (The Heckman Equation³)

Kao što je Stacy M. Alfonso opisala u svom članku *Peace Education in Early Childhood Education*: „Rano djetinjstvo je vrijeme kad dijete gradi temelje za buduće razvojne sposobnosti u svim područjima. Jezične, kognitivne, socijalno-emocionalne i tjelesne sposobnosti koriste se istovremeno, često i ciljano. Kako djeca razvijaju jezične sposobnosti, ona ih koriste kako bi izrazila svoje želje, potrebe i osjećaje

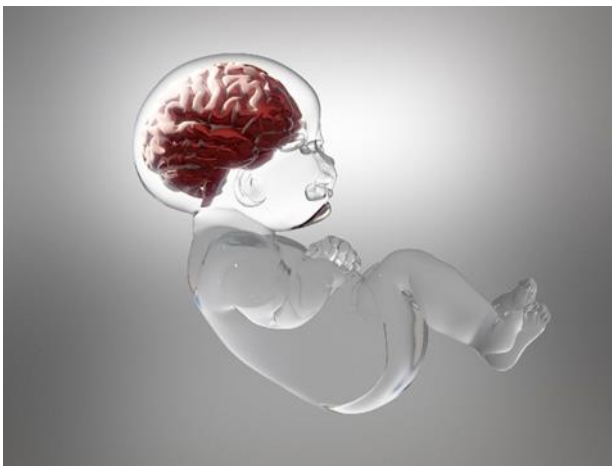
te kako bi verbalno razriješila sukob. Kako se u djece razvijaju kognitivne sposobnosti, tako postaje moguće da uviđaju razlike između sebe i drugih te da koriste svoje novostečene društvene vještine kako bi pokušali naći prijatelje. Zbog ovih velikih razvojnih pomaka rano djetinjstvo je idealno vrijeme za razvoj vještina i sposobnosti za uspostavu, izgradnju i održavanje mira.“ **Emocionalna regulacija, kritičko mišljenje i regulacija u ponašanju su**

³ <https://heckmanequation.org/>

vještine koje se razvijaju u ranom djetinjstvu, i upravo su one ujedno i ključne društvene vještine za izgradnju mira.

Dokazano je da su prve godine života najvažnije za ljudski razvoj. Psihološki stručnjaci su ujedinjeni u mišljenju da se upravo u ovom ranom stadiju uspostavlja temelj za razvoj osobnosti na kojem će se kasnije svi idući životni stadiji ujediniti i unaprijediti.

U današnje vrijeme znamo da novorođenčad ima razvojni potencijal koji se može ostvariti na mnogo različitih načina. Ona nose u sebi mnoge mogućnosti, ali te će mogućnosti biti uzaludne ako djeca ne prime dovoljno raznoliku mješavinu podražaja od „medija“, odnosno od svojih odgajatelja i svog kućnog okruženja. Suvremena biologija te, prije svega, neuroznanost, tvrde da živčani sustav, koji je kod ljudi izuzetno razvijen, ne može doseći svoj puni potencijal bez dovoljnih vanjskih podražaja jer podražaji omogućavaju reakcije pomoću kojih se onda određene funkcije mogu potpuno razviti. Možemo reći da je temelj osobnog razvoja u stanju biološkog i neurološkog sustava prilikom rođenja, ali kasnije „medij“ postaje taj koji je odgovoran za daljnji razvoj. No, to ne znači da „medij“ može potpuno izgraditi ili potpuno unazaditi osobu. Dapače, u trenutku rođenja postoji cijeli niz mogućnosti i stoga aktivnost izvanjskog „medija“ – unutar granica koje su zadane individualnim biološkim i neurološkim okolnostima – može ili unaprijediti ili ograničiti razvoj.

Na temelju ovih saznanja je **H. Pierson** mogao ustvrditi da dijete nije ništa više nego kandidat za humanost. To znači da je dugačak put od poroda u ljudski život do sudjelovanja u čovječanstvu. Veza koja omogućuje prijelaz iz jedne faze u drugu je informalno, neformalno i formalno obrazovanje.

Pieronova teza se uvijek iznova potvrđuje, a da mi toga nismo ni svjesni. Neosporivo je da su ključne izjave **dr. Craiga Ventera**, direktora tima koji je proveo projekt mapiranja ljudskog genoma. On tvrdi da je neispravna ideja prema kojoj su obilježja osobnosti usko vezana uz ljudski genom. Nadalje, on tvrdi da ljudi nisu robovi svojih gena i da su životne okolnosti svakog pojedinog čovjeka ključne za osobnost.

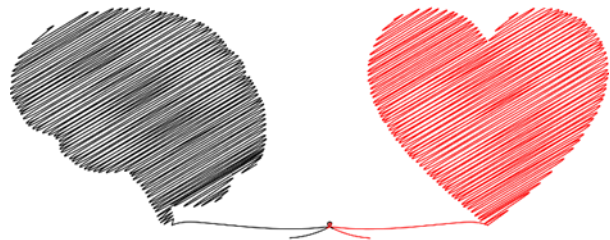
Društveni kontekst malog djeteta i stimulacija iz okoline omogućuju strukturiranje ovih temeljnih procesa. Oni također omogućuju određenu razinu razvoja kod sve djece. Ipak, društveni i obiteljski kontekst može biti neadekvatan ako nije potpomognut stručno uspostavljenim smjernicama za dječju stimulaciju. Moguće je da postojeći društveni i obiteljski kontekst nisu sami po sebi dovoljni da osposobe djecu da ostvare potpuni razvoj potencijal.

To znači da se sustavom znanstveno utemeljenih i ciljano organiziranih utjecaja mogu postići razvojni ciljevi koji se često ne mogu postići spontanom stimulacijom.

Kao što je **Jean Piaget** istaknuo, nedovoljno stimulacije ili pak potpuni nedostatak stimulacije mogu utjecati na unaprijed određeni slijed psihološkog razvoja. Ono što se može dogoditi jest da se vrhunac ovog slijeda – stadij u kojem formalne misaone radnje omogućuju kompleksno rasuđivanje, te obavljanje logičkih i apstraktnih radnji – nikad potpuno ne dosegne jer nema dovoljno ciljano stimulirajućih aktivnosti.

K tome, izuzetno je važna činjenica da ovaj sustav utjecaja može djelovati tijekom razvojnog stadija u kojem se biološke, fiziološke i psihološke strukture oblikuju i sazrijevaju. **Lev Vygotsky**, jedan od vodećih istraživača razvoja u ranom djetinjstvu, ističe da, **s obzirom na to da se ove radnje odvijaju dok se biološke, fiziološke i psihološke strukture oblikuju, mnogo veći je utjecaj na procese i svojstva koja ovise o ovim strukturama i samo razvoju.** Organizacija i smjer sistema znanstveno osmišljenih utjecaja su vrlo važni u bilo kojem stadiju individualnog razvoja. No, u ranom djetinjstvu je ova stimulacija važnija i značajnija jer se odvija tijekom temeljnog biološkog, fiziološkog i psihološkog razvoja, a ne na već formiranim strukturama, što je slučaj u kasnijim stadijima života. Stoga, ovaj formativni stadij smatramo **ključnim za dječji razvoj i njihovu budućnost.**

Društvene vještine i inteligencija razvijaju se u ranoj dobi – i ključni su za uspjeh. Mnogi značajni ekonomski i društveni problemi – kriminal, trudnoće u tinejdžerskoj dobi, veliki broj učenika koji napušta srednju školu, loše zdravstveno stanje – mogu se povezati s niskom razinom vještina i društvenih sposobnosti, npr. pozornosti, ustrajnosti i suradnje s drugima. Ove tzv. „meke“ (*soft skills*) društvene vještine su ni meke ni nevažne. Profesor Heckman je dokazao da su ove sposobnosti ključne za životni uspjeh. „Životni ciklus stjecanja vještina“ je po prirodi dinamičan. Vještina će izroditi vještinu, motivacija će izroditi motivaciju. Rano stjecanje djelotvornih društvenih vještina uvelike utječe na uspješan razvoj inteligencije i, u konačnici, na osobnu i društvenu produktivnost⁴.

Od neuroznanosti do obrazovne filozofije, istraživanja u području ranog djetinjstva su pokazala da je rano djetinjstvo najpogodnije vrijeme za stjecanje temeljnih vrijednosti i vještina za izgradnju mira.

Ukratko, mirovno obrazovanje temelji se na vrijednostima i kompleksan je, multidisciplinarnan i holistički dio obrazovanja. Ono omogućuje mirniju budućnost time što snabdijeva djecu vještinama kojima mogu nenasilno riješiti sukobe i naučiti poštovati raznolikost i različitost mišljenja. Od ključne je važnosti da mirovno obrazovanje postane dio ranog i predškolskog

⁴ <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-equation-brochure/>

obrazovanja jer bi djeca trebala učiti o miru i rješavanju sukoba od početka⁵; nadalje, odrasli su ključni za uspjeh mirovnog obrazovanja jer su dobri uzori, vrlo su povezani s djecom te preuzimaju ulogu edukatora.⁶

3. Ključne vještine i vrijednosti u mirovnom obrazovanju

Naša djeca došla su na svijet pun nasilja. Nasilje koje je, više ili manje, očito i koje je često isprepleteno sa samom strukturom društva te zbog toga na prvu ruku nevidljivo; to je tzv. strukturno nasilje. Strukturno nasilje je nešto s čime smo odrasli kroz proces socijalizacije i što moramo prvo osvijestiti kako bismo ga mogli promijeniti. U Europi, kontinentu sa stoljećima ratovanja, koje je kulminiralo u dva svjetska rata, rat i sukob su osobito utkani u kolektivnu svijest Europljana jer je većina obitelji bila pogođena svjetskim ratovima u 20. stoljeću i traumatičnih događajima koji su proizašli iz njih. Epigenetikom se dokazalo da se trauma prenosi generacijama (transgeneracijska traumatizacija) ako se trauma ne liječi i ne zacijeli. Ali, dobra vijest je da se epigenetikom također dokazalo da mi nismo žrtve vlastitih gena nego da okolina u kojoj živimo može unaprijediti naš život i život budućih generacija. Stoga, izgradnja mira unutar i oko nas također ima transgeneracijske posljedice. Vještine koje su potrebne za izgradnju mirnog društva, poput sposobnosti dijeljenja, uvažavanje različitih mišljenja, nenasilno izražavanje mišljenja i potreba te sposobnost stvaranja kompromisa, su sposobnosti koje se uče od rane dobi.

Ali, ove sposobnosti ne uče se spoznajno, osobito ne u tako ranoj dobi, gdje spoznajne sposobnosti još nisu potpuno razvijene. Znanstvenici⁷ su usuglašeni u ideji da se moramo **usredotočiti na emocionalni razvoj**, a ne samo na spoznajno učenje, kako bismo se približili mirnom društvu. Međunarodna federacija društava Crvenog križa i Crvenog polumjeseca (2011)⁸ također poziva na učenje koje ne koristi intelekt kao polaznu točku, nego se bavi osjećajima, tijelom i iskustvima, i potiče međuljudske društvene vještine i vrijednosti. Zbog toga su umjetnost, glazba i pjesme, priče, sport i igre idealni alati za poučavanje mira.

⁵ <https://www.hekupu.ac.nz/article/peace-education-through-emotional-development-ecce>

⁶ Brauneis, 2019.

⁷ Balasooriya, A. S. (2001). ; Grille, R. (2005).

⁸ International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. (2011).

Koliko je *unutarnji mir važan* vidljivo je po tome što istraživači naglašavaju da „**što smo više mirni iznutra, to ćemo imati skladnije veze s drugim ljudima i okolinom**“⁹. Haskins (2011)¹⁰ smatra da sav mir dolazi iz unutarnjeg mira, što je potvrđeno Ustavom UNESCO-a (UNESCO, 2014) koji kaže, “Ratovi su započeli u ljudskom umu, stoga, u ljudskom se umu treba izgraditi obrana

mira.”¹¹

Koje su to onda vrline i načini na koji možemo poticati unutarnji mir kod djece? Obrazovne aktivnosti koje potiču unutarnji mir su meditacija, vježbanje osviještenosti i poticanje mašte, tvrdi Balasooriya (2001). Evans (2011) dodaje da bujna mašta može pomoći djeci da se nose sa stresnim događajima. Haskins (2011) smatra da su mir i tišina, praksa zahvalnosti i cijenjenja, te usredotočena osviještenost i prisutnost dobri za djecu te preporučuje da se djeca izlažu takvim iskustvima kako bi razvila unutarnji mir. **Praksa usredotočene svjesnosti (*mindfulness*) je praksa bez osude te povećava našu osviještenost sebe i svijeta oko nas** (Balasooriya, 2001). Smirenost i opuštenost, te ne-osuđujuća praksa usredotočene svjesnosti vode ka unutarnjem miru i izgradnji nenasilnih komunikacijskih vještina jer je sposobnost osvještavanja onoga što opažamo, osjećamo i želimo dok komuniciramo temelj nenasilne komunikacije. Ova osviještenost nam omogućava da se ne vraćamo ustaljenim obrascima sukoba, nego da umjesto toga komuniciramo otvoreno i nenasilno, te da, u konačnici, živimo zajedno u miru.

Usredotočena svjesnost i meditacija također pomažu pri podizanju samopoštovanja i samosvijesti jer ojačava unutarnju stabilnost i samouvjerenost. Zbog pritiska i okolnosti koji su izvan njihove kontrole (a ponekad i izvan svačije kontrole) djeca se mogu ponekad osjećati kao da nisu dovoljno dobra. Ovo im može teško pasti, osobito u situacijama kad ih se zlostavlja ili pretjerano zadirkiva. Većina nesigurnosti koje odrasli imaju započele su

u djetinjstvu. Nasreću, **meditacija može poboljšati osjećaje sigurnosti, empatije i unutarnje**

⁹ McFarland, 2008, p. 3

¹⁰ Haskins, C. (2011). Educating for peace. *Our Schools/Our Selves*, 20(2), 67-82.

¹¹ United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization. (2014). *Basic Texts*. Paris, France: UNESCO.

stabilnosti kod djece, zbog čega onda postaju suosjećajija, radosnija i imaju veće samopoštovanje.

Samouvjerenost kod djece se prirodno razvija kad meditacijom uče da ne moraju reagirati na sve svoje misli i osjećaje – dapače, da mogu izabrati koje su misli i osjećaji vrijedni pažnje i odaziva. Samouvjerenost djeca se bolje mogu snaći u nepoznatim situacijama. Zahvaljujući ovoj prilagodljivosti, oni postaju bolji u rješavanju problema i više cijene život.

U konačnici, pristupi koji se fokusiraju na unutarnje blagostanje i izgradnju vještina za izgradnju mira upotpunjuju se te se zajedno kombiniraju za potpuniji, sveobuhvatniji pristup mirovnom obrazovanju.

Neovisno o tome kako definiramo mirovno obrazovanje, postoje zajedničke vrijednosti kojima se vode svi pristupi u mirovnom obrazovanju, poput poštovanje različitosti, suosjećanje, nenasilna komunikacija, ljubav i sklad. Nadalje, tu su još i vještine koje obuhvaćaju samopoštovanje, osjećaj za pravdu i poštenje, osviještenost naše međusobne povezanosti, te razvoj i unaprjeđenje kreativnosti i kritičkog mišljenja kod djece; sve ove vještine pomažu da se uistinu razumije poštovanje za sebe, druge i zajednicu te da se razvije globalna perspektiva.¹²

Kad djecu naučimo vještinama komunikacije, suradnje i rješavanja sukoba, ona će biti sposobna za izgradnju mira u zahtjevnom društvu. Djeca koja posjeduju osnovne moralne vrijednosti, poput ljubavi, suosjećanja i univerzalne odgovornosti, mogu samostalno usrećiti sebe i druge oko sebe, što će im omogućiti da se odgovorno ponašaju kako bi izgradili mir u društvu.

Razvojem 26 obrazovnih materijala, koji potiču ove vrijednosti, nadamo se da ćemo podržati provedbu mirovnog obrazovanja u obrazovanju ranog djetinjstva. Ovi obrazovni materijali obrađuju 26 ključnih vrijednosti koje su povezane s unutarnjim mirom, poštovanjem i nenasiljem među djecom. Ove su vrijednosti podijeljene u tri kategorije: 1) samovrednovanje – razumijevanje i poznavanje sebe kao individualnog bića, 2) ja i drugi – razumijevanje grupne dinamike i različitosti, i 3) rješavanje sukoba – prevencija nasilja i mirno rješavanje sukoba.

¹² Alfonso, S. (2014).

Obrazovni materijali prenose ove inherentne vrijednosti na zaigran, neformalan način istovremeno potičući kreativnost i kritičko mišljenje kod djece. U poglavlju o mirovnom obrazovanju ide se dublje u metodologiju pristupa.

4. Voditelji: agenti izgradnje mira

“Obrazovanjem se uspostavlja dugotrajni mir; politikom se samo izbjegava rat.

María Montessori

¹³ U tradicionalnom obrazovanju, učitelje se obrazovalo tako da se vide kao osobe koje šire znanje. Po ovom pristupu „učitelj zna sve, a učenik ne zna ništa“ (Freire, 1970)¹⁴, a poučavanje se tretira kao čin ‘punjenja praznog čupa’. Obrazovanje koje je usmjereno na učitelja, u kojem se pretpostavlja da učitelji posjeduju sve znanje svijeta, dok učenici ne znaju ništa, može imati dugoročne posljedice. Umjesto da bude samostalan, kritičan mislioc, učenik je pasivan i ovisi o učitelju da mu kaže

što misliti i znati. Mirovno obrazovanje je suprotno od obrazovanja koje je usmjereno na učitelja. Ono je usmjereno na učenika, povodi se aktivnim učenjem i kombinira kritičko mišljenje, refleksivno razmišljanje, samosvijest, etiku i smislenu aktivnost. U ovom se pristupu obrazovanju poučavanje gleda kao omogućavanje cvijeću da cvijeta, a ne punjenje praznog čupa.

Učitelji su sastavni dio bilo kojeg obrazovnog sustava i kvalitetno poučavanje je nužno za uspjeh (World Bank 2012). Iako je gospodarstvo važno, ne smijemo podcijeniti i **potrebu za obrazovanjem i učiteljima te njihovu ulogu u unaprjeđenju mira**, izgradnji društvene povezanosti, i unaprjeđenju izgradnje nacije i nacionalnog identiteta unutar učionice i izvan nje (Novelli, 2016)¹⁵. U nedavnom prihvaćanju obrazovnih **Održivih razvojnih ciljeva** ova potreba je prepoznata:

(4.)7 Do 2030, moramo postići da svi učenici steknu znanje i vještine potrebne za unaprjeđenje održivog razvoja, što, među ostalim, uključuje obrazovanje za održivi razvoj i održive životne stilove, ljudska prava, rodna prava, **unaprjeđenje kulture mira i nenasilja**, globalnog građanstva i uvažavanje kulturne različitosti i kulturnih doprinosa održivom razvoju.

OSPOSOBLJAVANJE OBRAZOVNOG OSOBLJA (VODITELJA) U MIROVNOM OBRAZOVANJU

¹³ Image n°1: Annette Jones en Pixabay <https://pixabay.com/es/photos/la-paz-graffiti-arte-callejero-arte-529380/>

¹⁴ <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000261349>

¹⁵

https://www.researchgate.net/publication/313774904_Teachers_as_agents_of_sustainable_peace_social_cohesion_and_development_Theory_practice_evidence

Od temeljnog je značaja da se učitelji upoznaju s programima iz različitih obrazovnih sustava na svim obrazovnim razinama, formalnim i neformalnim obrazovanjem, te s programima koji provode **aktivnosti za mir** i ljudska prava. No, većina ovih obrazovnih sustava nema programe u kojima se kod studenata oblikuju osobine ličnosti kako bi se priklonili ponašanju i kulturi mira.

Ovo vrijedi i za učiteljske obrazovne institucije, u kojima učitelji moraju uključiti ovaj sadržaj u svoju pedagošku praksu metodološkom pripremom, a sami za ovaj sadržaj nisu osposobljeni.

U tom smislu, u mirovnom obrazovanju je potrebno da voditelji dobiju prikladnu izobrazbu kako bi razvili ove sadržaje i kako bi sami formirali pitanja (ako već nemaju vlastita uvjerenja) koja su nužna kako bi kod svojih studenata potaknuli sklonost prema miru.

Voditelji moraju imati psihološka, društvena, kulturna i osobna obilježja od značaja za mirovno obrazovanje jer ako imaju nasilnu osobnost, ne vjeruju u ono što podučavaju ili ako misle da je beskorisno mijenjati prevladavajuće, nasilne uvjete, oni će vrlo malo moći pomoći djeci da nauče tematske koncepte i radnje.

Uz ove psihološke, društvene i kulturne uvjete koji su nam potrebni za mir, mi moramo i:

- zanimati se za poznavanje vlastite stvarnosti i posvetiti se potrazi za alternativnim rješenjima za izgradnju kulture mira,
- priznati i cijeniti bogatstvo drugih kultura te uključiti elemente drugih kultura u vlastite profesionalne radnje,
- pridonijeti uspostavljanju konstruktivnih društvenih veza kako bismo poticali i razvijali mirovne vrijednosti,
- **preuzeti ulogu stručnjaka i agenta za mir tako da sami poštujemo druge i priznajemo njihova prava,**
- vjerovati u mirotvorstvo (pacifizam) i nenasilje kao načine rješavanja sukoba.

Preuzimanje mirotvornog ponašanja ovdje definiramo kao obranu, izgradnju i održanje mira i pravednog društvenog poretka, koji poštuje ljudska prava i rješava sukobe na miran, nenasilan

način. Nadalje, nenasilje definiramo kao odricanje – mišlju, riječju i djelom – ubijanja i oštećenja drugih ljudskih bića, što implicira cjelovito poštovanje života, prirode i tuđe slobode.

U stručno obrazovanje i osposobljavanje mirovnih

voditelja nužno je uvesti sadržaje kojima se omogućuju prisvajanje određenih vrijednosti i sposobnosti, poput solidarnosti, kreativnosti, građanske odgovornosti, te sposobnost rješavanja sukoba nenasiljem i kritičkim razmišljanjem.

Također, voditelji trebaju znati o uvjetima stvaranja mira, različitim tipovima sukoba te njihovim uzrocima i posljedicama, etičkim, religijskim i filozofskim temeljima ljudskih prava, povijesnim izvorima ljudskih prava, njihovom razvoju i njihovom predstavljanju u nacionalnim i međunarodnim normama (poput Opće deklaracije o ljudskim pravima, Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena i Konvencije o pravima djeteta), o temeljima demokracije i različitim demokratskim modelima, problemima rasizma te povijesti borbe protiv seksizma i svih drugih oblika diskriminacije i društvene isključenosti.

Nadalje, voditelji trebaju učiti o problemima razvoja i povijesti svih zemalja te uloji međunarodnih organizacija koje se bore za mir, poput Ujedinjenih naroda (UN).

Prilikom reforme obrazovnih programa mora se uvažiti potreba za poznavanjem, razumijevanjem i poštovanjem drugih kultura, međunarodno i unutar svake pojedine države, kako bi se razumjela međusobna povezanost na svjetskoj razini te riješili problemi lokalnom aktivnošću. S obzirom na religijske i kulturne razlike, svaka zemlja treba za sebe odlučiti kako etičke modele prilagoditi vlastitom kulturnom kontekstu.

No, ne smijemo ograničiti ovu reformu na predmete i specijalizirano znanje. Reformom trebamo predložiti obrazovnu promjenu, osobito promjenu didaktičkih i pedagoških metoda, modalnosti radnji i obrazovnih opredjeljenja koji moraju poticati uporabu aktivnih metoda i grupnog rada, raspravu o moralnih pitanjima, individualizirano, prilagođeno obrazovanje. Također, trebalo bi se poticati korištenje onih postupaka u razredu koji zahvaljujući djelotvornim modalitetima organizacije i sudjelovanja uspostavljaju decentraliziranu i demokratsku školsku upravu, u kojoj sudjeluju učitelji i/ili voditelji, učenici, roditelji i lokalna zajednica.

¹⁶ Ovako bismo dobili voditelja koji smatra da je ponašanje koje je potrebno za postizanje mira, ljudskih prava i demokracije nešto što spada u svakodnevnu praksu, što pojedinci uče kako da budu, osjećaju i rade i što se može naučiti.

Naravno, stručnim obrazovanjem i osposobljavanjem (SOO) moraju se razviti strategije bitne za mirovno obrazovanje, ljudska prava i građansko formiranje koje su:

- a) globalne i systemske i koje obuhvaćaju vrlo različite čimbenike jer je tako potrebno za kompleksnu temu poput mira,
- b) prilagodljive svim tipovima, razinama i modalnostima obrazovanja, svim izvršiteljima obrazovanja (škola, obitelj, zajednica) i izvršiteljima socijalizacije, što uključuje nevladine i neprofitne organizacije,
- c) prilagodljive lokalnoj, nacionalnoj, regionalnoj i svjetskoj razini,
- d) uspostavljaju vrste upravljanja, koordinacije i evaluacije koji pridaju više autonomije obrazovnim organizacijama, kako bi mogle razviti posebne tipove aktivnosti i suradnje

¹⁶ Image n^o2: Gerd Altmann en Pixabay <https://pixabay.com/es/photos/acoso-escolar-ni%C3%B1o-dedo-sugieren-3089938/>

s lokalnom zajednicom, te koje potiču aktivno, demokratsko sudjelovanje u svim aspektima rada organizacije,

e) prilagođene dobi i psihološkom razvoju djece, te koje su mogu prilagoditi sukladno razvoju kapaciteta učenja kod svakog učenika,

f) kontinuirano evaluiraju rezultate te se prilagođavaju novonastalim uvjetima,

g) pružaju sredstva i obrazovne i metodološke materijale potrebne za postizanje zadanih ciljeva.

Stoga, potrebno je preobraziti obrazovne organizacije kako bi one mogle održavati veze i povremene razmjene među učenicima, roditeljima, učiteljima i drugim obrazovnim radnicima, te kako bi mogle imati projekte s drugim obrazovnim organizacijama s ciljem rješavanja zajedničkih problema.

Stručno obrazovanje i osposobljavanje (SOO) može višestruko pridonijeti mirovnom obrazovanju zbog čega moramo razmotriti mogućnosti da u obrazovne programe uvedemo znanje, vrijednosti i sposobnosti vezane uz mir, ljudska prava, pravdu, demokratsku praksu, stručnu etiku, te građansku i društvenu odgovornost. Također, moramo naučiti učenike da postanu svjesni međusobne povezanosti država u društvu koje sve više postaje globalno. Zbog toga je potrebno navesti kako UNESCO¹⁷ opisuje vrhunsko obrazovanje:

„Potrebno je naglasiti da vrhunsko obrazovanje nije samo stupanj obrazovanja. U ovom jedinstvenom periodu, koji je obilježen kulturom ratovanja, moramo poticati moralnu i intelektualnu solidarnost čovječanstva i kulturu mira koja se temelji na održivom ljudskom razvoju i koja se inspirira pravdom, poštenjem, slobodom, demokracijom i potpunim poštovanjem ljudskih prava.“

Sve ove ideje moraju utjecati na oblikovanje učitelja i obrazovnih radnika koji se bave ranim i predškolskim obrazovanjem. Usto, potrebno je naglasiti da, iako je važno da se u izgradnji kulture mira vodimo unutarnjim faktorima koji definiraju mir, oni nisu sveobuhvatni, te se moramo baviti i vanjskim faktorima jer su oni ti koji, u konačnici, određuju stanje mira u svijetu.

Također, u dnevnoj pedagoškoj praksi u ranom i predškolskom obrazovanju moraju se poticati aktivnosti kojima se razvijaju određene radnje i postižu uspjesi kod djece koje oni onda moraju postupno preobraziti u unutarnje dijelove svoje ličnosti u razvoju.

Sve bi se moglo sažeti popularnom tradicionalnom izrekom:

"Ako želiš mir, ne pripremaj rat..."

¹⁷ The Art of living in peace: guide to education for a culture of peace. ISBN: 978-92-3-103804-4, 92-3-103804-4 (UNESCO), 2-9600321-1-X (Unipaix)
<https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000129071>

Ako želiš mir, pripremaj mir...

Ako želiš mir, obrazuj se za mir."

Obrazovni radnici su ti koji omogućavaju iskustva i veze koji vode do progresivnog društvenog sazrijevanja djece. Djeca iskustveno biraju i podržavaju vrijednosni sustav koji će im pomoći da razviju moralnu savjest te kroz praktično iskustvo postanu predani prilagodbi vlastitog ponašanja. Učitelji korigiraju ponašanje djece od ranog djetinjstva unaprjeđujući taku unutarnju zrelost koja je potrebna kako bi djeca razvila autonomnu svijest.

Kako bismo naučili živjeti zajedno, potrebno je od ranog djetinjstva primjenjivati pravila koja upravljaju, ili bi trebala upravljati, ovim suživotom. Ako smo dosad definirali rano i predškolsko obrazovanje kao aktivnost kojom želimo „maksimalno razviti osobnost, vještine i mentalnu i tjelesnu sposobnost djeteta“, sada možemo utvrditi da obrazovanjem želimo maksimalno razviti osobnost i vrijednosti koje nam omogućuju suživot.

Jedan od najvećih izazova u obrazovanju o vrijednostima je da od izjava, objava, savjeta, moralnosti i izricanja dođemo do... činjenica. Da bismo do toga došli, potrebno je da dajemo dobre primjere radnji i uzora koje bi djeca ponašanjem trebala oponašati te predložimo aktivnosti i iskustva koja potiču razvoj i osnaživanje dječje osobnosti.

Ali, obrazovni program za djecu ove dobi ne može biti isti za sve, stoga moramo odabrati iskustva koja se mogu jednostavno prilagoditi i potrebama grupe i individualnim potrebama djeteta.

Kako bi napravili adekvatan program, voditelji moraju isplanirati svoje radnje prije nego li započnu raditi s grupom djece:

- razmisliti o programu i kako ga započeti,
- upoznati obrazovni tim,
- obavijestiti sve stručnjake u organizaciji i uključiti ih u program,
- obavijestiti obitelji.

Važno je svaki učitelj, škola i/ili obrazovni sustav zadovolji dječje potrebe i da stvore program koji je prilagođen specifičnoj situaciji. Zbog toga je potrebno sastati se sa stručnjacima u organizaciji kako bi svi zajedno odredili kako osposobiti voditelje da bi se mogli suočiti sa stvarnošću i problemima u svijetu. S tako zacrtanim ciljevima, obrazovna organizacija će obučiti ljude kritičkom mišljenju i osposobiti ih da učine svijet mjestom koje je poštenije i pruža više podrške. Uspostavljanje vrijednosti i usuglašavanje s njima mora se dogoditi u samom sustavu unutar kojeg se organizacija nalazi. Vrijednosti obrazovne zajednice će prožeti planiranje i rad obrazovne organizacije.

Obrazovna organizacija mora podijeliti svoj obrazovni rad s obiteljima kako bi se proširila i završila razvojna iskustva. Da bi se obrazovni rad mogao ispravno odraditi, vrlo je važno da roditelji i učitelji komuniciraju i zajedno koordiniraju jer se djeca mogu uspješno razviti i društveno prilagoditi samo kad postoji efikasna veza između doma i obrazovnog procesa.

5. Vrste zlostavljanja i nasilja

Mirovno obrazovanje i razvoj vještina od rane dobi nužni su za prevenciju nasilja, ali učitelji i obrazovni radnici moraju također biti spremni u slučaju kad se zlostavljanje i nasilje dogodi. Prvi i najvažniji korak jest da mogu prepoznati zlostavljanje i nasilje kako bi mogli intervenirati na vrijeme. Iako se fizičko nasilje ne bi nikad smjelo tolerirati, moramo razlikovati zlostavljanje od vršnjačkog sukoba, svađe ili tuče.

U vršnjačkoj tuči ili svađi obično je svaki pojedinac uzrujan i, kad se sukob dogodi, djetetu je teško kontrolirati ili razumjeti osjećaje. Kad se djeca ne slažu oko nečega i onda iz toga proizađe sukob, ona su u jednakoj poziciji moći i ne žele kontrolirati drugu osobu. U većini slučajeva, ona se ni ne žele tući i, kad se osjećaji primire, ona su voljna razriješiti situaciju, koja se može riješiti vještinama rješavanja sukoba.

Za razliku od vršnjačkih sukoba koji se događaju povremeno i nemaju ozbiljne emotivne posljedice, zlostavljanje se događa često i s namjernim radnjama fizičkog napadanja, uznemiravanja, vrijeđanja, ponižavanja ili prijetnje drugoj osobi.

Cilj ovih radnji je da se druga osoba povrijedi i da se nad njom stekne moć.

Neravnoteža moći i ponavljanje namjernih radnji kojima je cilj povrijediti drugu osobu su temelj zlostavljanja, koje može dovesti do dugoročne fizičke i psihičke štete za žrtvu.

Zlostavljanje se najčešće povezuje s tjelesnim nasiljem i agresijom kao najočitijim oblikom zlostavljanja, koje je i najlakše za identificirati. Ali postoje i drugi oblici zlostavljanja, koji su suptilniji i koje je teže otkriti jer se obično takvo nasilje ne događa u javnosti.

Ovo su najčešći oblici zlostavljanja:

Primjeri tjelesnog zlostavljanja:

- udaranje rukom/udaranje nogom/pljuskanje/štipanje,
- pljuvanje,
- spoticanje/guranje/naguravanje,
- uzimanje i/ili lomljenje nečijih stvari,
- nepristojno gestikuliranje.

Tjelesni zlostavljači su obično veći, snažniji i agresivniji od svojih meta.

Primjeri verbalnog zlostavljanja:

- zadirkivanje,
- nadijevanje pogrđnih imena,
- poruga,

- prijetnja.

Verbalni zlostavljači obično koriste izjave, nazive i riječi kako bi povrijedili i ponizili svoje žrtve. Takve izjave su obično zasnovane na izgledu, ponašanju ili radnjama žrtve.

Verbalno zlostavljanje je teže otkriti jer se obično događa kad u blizini nema odraslih osoba. Odrasli ovu vrstu zlostavljanja obično ne istražuju dublje i sve obično ostane na verbalnim optužbama tko je što rekao. Ali, verbalno zlostavljanje se ne smije olako shvatiti jer može izazvati duboke psihološke rane i nesigurnosti u žrtve.

Primjeri socijalnog zlostavljanja:

- izopćavanje,
- poticanje druge djece da ne budu prijatelji sa žrtvom,
- ogovaranje,
- ponižavanje žrtve u javnosti,
- ignoriranje, izdvajanje i zastrašivanje.

Ova vrsta zlostavljanja obično se događa u tinejdžerskim godinama (ali se može dogoditi i ranije) i često se naziva čak i psihičkim zlostavljanjem. Ono uključuje društvenu manipulaciju kako bi se povrijedio nečiji društveni status i kako bi se nekoga izdvojilo ili izopćilo iz grupe. Zlostavljači obično uzdižu vlastiti društveni status ponižavanjem drugih.

Primjeri elektroničkog zlostavljanja:

- nasilne poruke, elektronička pošta, fotografije ili videozapisi,
- namjerno izopćavanje drugih na internetu,
- *online* prijetnje,
- *online* zastrašivanje ili krađa tuđih korisničkih podataka.

Ova vrsta zlostavljanja događa se prilikom korištenja interneta, pametnog telefona ili drugih tehnologija kako bi se uznemiravalo, prijetilo, osramotilo ili na drugi način učinilo nekoga metom.

Češće se događa u tinejdžerskim godinama, ali može se dogoditi i u ranijem djetinjstvu jer sve više djece počinje koristiti tehnologiju od rane dobi.

Elektroničko zlostavljanje omogućuje zlostavljačima da ostanu anonimni – sakriveni iza lažnih imena i korisničkih računa. Ovako mogu steći osjećaj sigurnosti i moći i vrlo često se osjećaju nepovezano sa situacijama i osjećajima drugih osoba. Ovaj tip zlostavljanja se može dogoditi bilo kada, ne samo za vrijeme škole, jer za elektroničko zlostavljanje nije potrebno biti fizički prisutan te se može „obaviti“ i od kuće.

Primjeri seksualnog zlostavljanja:

- zgrabiti, štupati ili dirati drugu osobu na seksualan način,
- namjerno se okrznuti o drugu osobu ili diranje nečije odjeće na seksualan način,
- korištenje seksualne geste prema drugoj osobi,
- zbijanje seksualnih šala ili komentara na račun druge osobe,
- širenje seksualnih glasina o drugoj osobi,
- nadijevanje seksualno sugestivnih imena,
- objavlivanje videosadržaja, fotografija ili komentara seksualnog sadržaja na društvenim mrežama,
- posramljivanje drugih na temelju stvarne ili percipirane seksualne aktivnosti,
- slanje poruka ili elektroničke pošte seksualno eksplicitnog sadržaja,
- prisiljavanje druge osobe da šalje svoje seksualne fotografije ili videosadržaje nekome,
- prosljeđivanje seksualno eksplicitnih fotografija ili videosadržaja koje je partner zaprimio/la drugim osobama

Ova vrsta zlostavljanja je najčešća u tinejdžerskim godinama i najčešće se događa djevojkama, ali se događa i dečkima. U nekim slučajevima, seksualno zlostavljanje može dovesti do seksualnog napada. Ova vrsta zlostavljanja se ponekad vrlo teško otkrije jer se događa van vidokruga odraslih osoba i ne ostavlja vidljive tragove. Žrtve se često osjećaju postićeno i posramljeno zbog čega ne govore drugima o tome što im se dogodilo.

Zlostavljanje na temelju predrasuda

Mnogo spomenutih vrsta zlostavljanja spada i pod zlostavljanja na temelju predrasuda.

Takvo zlostavljanje temelji se na predrasudama prema ljudima i određenom dijelu njihova identiteta, npr. seksualnoj orijentaciji, rodnom identitetu, invaliditetu, boji kože te vjeri ili vjerovanjima. U ovom slučaju, zlostavljači najčešće za metu odabiru osobu koja je po bilo čemu drukčija od njih.

Sve vrste zlostavljanja vode do *kratkoročnih i dugoročnih posljedica, poput emocionalnih i psiholoških problema*: depresije, tjeskobe, niskog samopoštovanja i samouvjerenosti, osjećaja stida i srama itd. Djeca najčešće postanu povučena, izolirana i usamljena i, u budućnosti, ne mogu s prijateljima i partnerima formirati veze koje se temelje na povjerenju. Ovo je samo jedna od mnogih posljedica redovitog zlostavljanja.

Ovo su razlozi zašto je od rane dobi važno uvesti mirovno obrazovanje kao prevenciju zlostavljanja i nasilja.

Kad se zlostavljanje događa, najvažnije je da ga se otkrije što je moguće prije. Svako dijete drukčije reagira te može pokazati niz emocija, od suptilnih do jasnih, da je zlostavljano. U

idealnoj situaciji roditelji i učitelji jasno komuniciraju kako bi zajedno tražili znakove zlostavljanja kod kuće i u školi:

- promjene u spavanju,
- promjene u jedenju, npr. iznenadno izbjegavanje obroka ili prejedanje,
- česte promjene raspoloženja,
- često plakanje ili ljutnja,
- često sukobljavanje,
- neobjašnjive ozljede,
- izgubljene ili oštećene stvari ili odjeća,
- česte glavobolje ili bolovi u truhu, boležljivost ili pretvaranje da su bolesni (kako bi izbjegli odlazak u školu),
- promjena pravca ili načina odlaska u školu, ili se dijete boji hodati u školu,
- promjena nagore u školskom uspjehu i ocjenama, gubljenje zanimanja za školu ili dijete odbija ići u školu,
- gubitak prijatelja ili odbijanje društvenih situacija,
- osjećaji bespomoćnosti i smanjenje samopoštovanja,
- gubitak sposobnosti ili želje da govori naglas u razredu,
- dijete se čini nesigurnim ili preplašenim,
- dijete postaje povučeno ili počinje mucati,
- dijete postaje agresivno i nerazumno,
- dijete odbija razgovarati o tome što se događa,
- dijete počinje koristiti braću i/ili sestre kao mete.

Važno je kako odrasle osobe, bilo da su oni voditelji, učitelji, roditelji ili skrbnici, pristupaju djeci. Naše radnje utječu na djecu i, kad im pristupamo, moramo biti svjesni vlastitih misli, radnji i tjelesnog govora kako bismo im pružili sigurno okruženje u kojem se ona mogu izraziti. Ponekad je potrebno mnogo truda i samorefleksije prije nego što se krenemo baviti djecom, zbog čega se tim temama bavimo u osmom i devetom poglavlju (*Voditelji i briga o sebi* i *Kako roditelji mogu pomoći u izgradnji mirovnog obrazovanja*) kako bismo voditeljima i roditeljima pomogli u tom pothvatu.

6. Sociometrijske tehnike – prepoznavanje društvene dinamike unutar grupe

Sociometrijske tehnike nam omogućavaju da procijenimo međuljudske odnose unutar grupe. Ove tehnike se baziraju na pitanjima koja se postavljaju svakom članu grupe. Odgovori na pitanja nam daju podatke o tome kako se članovi grupe osjećaju o odnosu na druge; ti se osjećaji mogu podijeliti u privlačenje, odbijanje ili ravnodušnost. Odgovori se vizualno prikazuju dijagramom u kojem su vidljivi osjećaji koji

povezuju ili razdvajaju članove u grupi.

Ove se tehnike, s prikladnim prilagodbama, mogu primijeniti u radu s djecom. Dapače, ove tehnike imaju vrlo velik raspon uporabe jer se njima može vidjeti stvarna narav sustava veza koje postoje unutar dječjih skupina.

U grupi s djecom u dobi od 5 do 6 godina, mogu se vidjeti razlike u vezama među djecom. Empirijsko iskustvo je pokazalo da, kad se učitelje pita o grupi ili o odnosima među djecom u grupi, da su oni često ili nesvjesni ili krivo procjenjuju međuljudske odnose u grupi, koja djeca su prihvaćena, a koja odbijena itd.

Ako analiziramo sustav veza među djecom u navedenoj dobi, uvidjet ćemo pet kategorija:

- **Zvijezde:** djeca koju odabire najviše drugih članova u grupi ili koja se ističu svojim jedinstvenim ponašanjem, koje ih čini prepoznatljivima i značajnima,
- **Parovi:** dva člana grupe koja su odabrala jedan drugoga,
- **Ananasi ili grupe:** tri, četiri ili više članova koji su odabrali jedni druge,
- **Izolirani ili otoci:** djeca koju nitko nije odabrao,
- **Odbijeni:** djeca s kojom se drugi ne žele povezati.

U nekim grupama djece uočena je i tzv. „siva eminencija“, odnosno osoba koja utječe na grupu indirektno, ugledom ili prijateljstvom sa „zvijezdom“, tj. osobom na prvom mjestu u sociometrijskoj strukturi.

Primjenom sociometrijske metode dobivamo vrijedne informacije o grupnoj dinamici te dijagnozu sustava odnosa unutar grupe. Pomoću spomenutih pet kategorija u sociometrijskoj strukturi možemo uspostaviti veze među različitim članovima grupe (prihvaćanja ili odbijanja), možemo vidjeti koliko je netko popularan i koliko autoriteta imaju među članovima grupe, te koliko su neki članovi izolirani unutar grupe u kontekstu sociometrijske tehnike. Ovom se tehnikom mogu analizirati veze unutar grupe (npr. napetosti, odbacivanja, prihvaćanja itd.) te osjećaje suparništva i antipatije koji se temelje na uzajamnom odbijanju među djecom.

Sociogram je klasična tehnika kojom se kod odraslih dijagnosticiraju dublji sistemi veza i koja se može primijeniti na cijelu grupu, i u pisanom obliku. Sociogram se može primijeniti u radu s djecom u dobi od 5 do 6, ali se mora prilagoditi njihovoj dobi te se provodi tako da učitelji usmeno postavljaju pitanja individualnom djetetu, i to u prikladno vrijeme. Iz tih se odgovora zatim može grafički prikazati mreža

međudnosa.

Kako bi se uspješno provela ova metoda, odrasla osoba provodi razgovor s djetetom, obično na tihom, privatnom mjestu. Neka od pitanja koja se mogu koristiti s djecom ove dobi:

- S kim se najviše voliš igrati?
- Tko je tvoj najbolji prijatelj/ica?
- S kim se ne voliš igrati?
- S kim voliš ići vani ili ići u šetnje?

Slično tome, ali u vezi sa stvarima:

- Koja je tvoja najdraža igračka?
- Kome bi htio/htjela dati igračku?
- S kime bih dijelio/la ovu igračku u igri?

Veze među djecom se obično mogu otkriti uz pomoć metode „odabir u akciji“: svakom se djetetu da tri stvari i potom ih se pita koju stvar vole najviše, koju najmanje, a koja im je u sredini. Potom, dijete „tajno“ da po jednu stvar troje djece u grupi tako da igračku ostavi u ormariću koji pripada pojedinom djetetu.

Da bi bili sigurni da djeca točno prepoznaju individualne članove grupe u vrijeme kad ih se pita za mišljenje, ispitivači mogu koristiti fotografije članova grupe kako bi djeca mogla, uz usmene izjave, i pokazati prstom na svoje izbore.

Ispitivači mogu uvesti i razne varijacije kako bi učinili ovu aktivnost zabavnijom, ali uvijek se moraju držati glavnog načela: djeca moraju imati slobodan izbor i ispitivači moraju paziti da ih

ne navode na odgovor. K tome, ispitivači moraju zaštititi privatnost razgovora, koji se mora odvijati bez uplitanja druge djece.

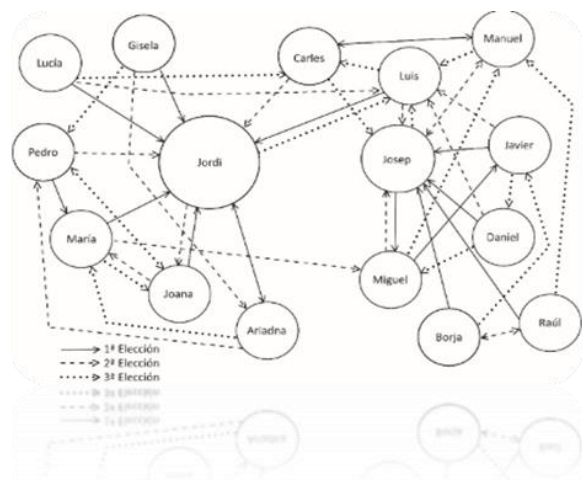
U školama u gradu Reggio Emilia na sjeveru Italije djeca šalju pisma i poklone svom najdražem prijatelju/ici svaki dan, što predstavlja vrstu sociogramske tehnike preobražene u svakodnevnu aktivnost.

Distribucija darova se može koristiti kako bi se saznalo koja su djeca najpopularnija u grupi te koja djeca nisu omiljena. Usto, može se vidjeti i uzajamnost izbora na temelju čega možemo stvoriti pretpostavke o prijateljskim odnosima među djecom.

S ovako dobivenim podacima možemo napraviti tablicu s dvostrukim unosom, odn. sociometrijsku matricu. U okomiti stupac unesemo imena djece u grupi, a u vodoravni red unosimo imena djece koja su odabrana.

GROUP 5 A 6 YEARS: 16 KIDS

No.	Name	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16
1.	Manuel					3	2	1									
2.	Javier				3	2	1										
3.	Jordi								1				2	3			
4.	Daniel				2	1	3										
5.	Luis			1			2		3								
6.	Josep	2				3		1									
7.	Miguel	3	1				2										
8.	Carles	1	2		3												
9.	Ariadna		1										3			2	
10.	Lucia			1	2			3									
11.	Gisela			1					2								3
12.	Joana			1										2			3
13.	Maria			1				2					3				
14.	Borja		3				1									2	
15.	Raül	3												3	1		
16.	Pedro			2									3				
	Total	4	2	8	3	7	7	3	3	2			3	4	1	1	3

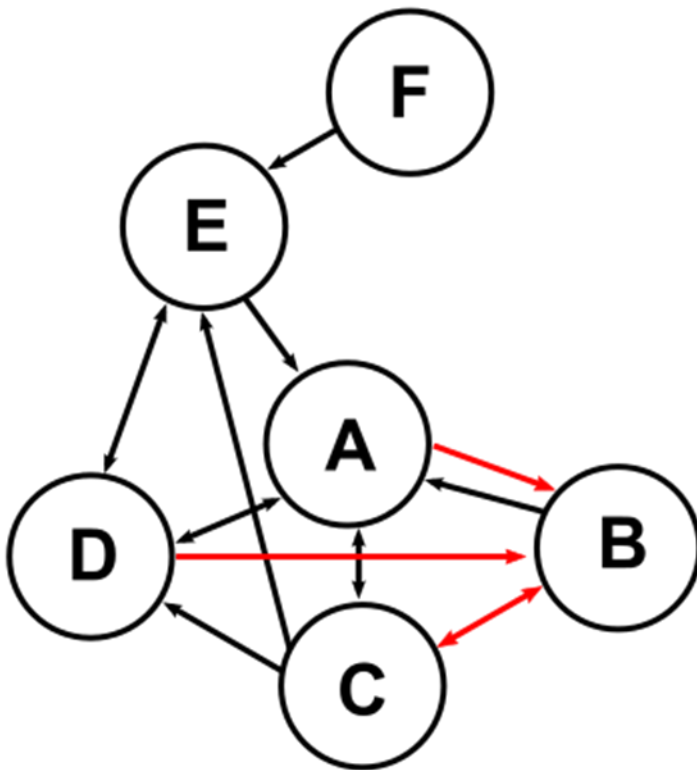

7. Dublji pogled u sociometrijske tehnike

Sociometrijske tehnike su jednostavan način da se utvrde veze i položaji unutar grupe. Sociometrija je jednostavan alat koji pokazuje društvenu dinamiku među djecom i koji može pomoći učiteljima u prevenciji društvene izolacije, odbijanja ili zlostavljanja u najranijih fazama. Usto, sociometrija može pomoći učiteljima da razumiju odnose među djecom kako bi se uvele ili prilagodile aktivnosti koje bi omogućile razvoj djece unutar grupe te im stvorila osjećaj zajednice.

Sociometrijske tehnike su se koristile kako bi se procijenile veze među ljudima, a prvi put ih je upotrijebio J. Moreno 1934. godine. Različitim metodama i tehnikama se mogu dobiti podatci o individualnom društvenom položaju unutar grupe. Društveni položaj se može definirati kao doseg do kojeg su u pozitivnom ili negativnom smislu vršnjaci izabrali neku osobu za druženje¹⁸. Sociometrijske tehnike su se također koristile za procjenu pozitivne i negativne

percepcije vršnjaka među školskom djecom. Ovim se tehnikama može odlično razumjeti atmosfera u razredu. Mnogo faktora utječe na proces učenja: konstitucija tijela, brzina rasta, obiteljska situacija te status djeteta među ostalim učenicima u razredu¹⁹. Važno je da se dječji interesi i ponašanje mjere kako bi se izbjegle društvene i psihičke posljedice u vrlo ranoj životnoj dobi. Negativne posljedice su npr. depresija, tjeskoba, nisko samopoštovanje, slabo razumijevanja sebe, agresija, zlostavljanje ili čak, kasnije, kriminalno ponašanje. Dokazano je da djetetova veza s vršnjacima uvelike utječe na kasniju prilagodbu životu i akademske uspjehe. No, mnogo stručnjaka također vjeruje da su učitelji ti koji moraju

pomoći učenicima da steknu i životne vještine u školi, a ne samo akademske. Prvi korak u prevenciji negativnih posljedica jest da razumijemo društvenu atmosferu u razredu.

Postoji nekoliko sociometrijskih tehnika koje se koriste za procjenu društvenih odnosa: tehnika vršnjačkih nominacija, tehnika vršnjačkog ocjenjivanja, tehnika „Pogodi tko?“ i tehnika društveno-spoznajnog mapiranja. Rezultati se mogu vizualno prikazati kako bi se podatci mogli analizirati. Iako su istraživači ti koji vrlo dobro poznaju neke tehnike, najbolji rezultati se dobivaju kad učitelji, a ne vanjski ispitivači, analiziraju svaki razred pojedinačno.

Tehnika vršnjačkih nominacija je Morenova metoda koja se temelji na izboru drugova i kojom se identificiraju odbijena djeca. Istraživači A. Macmillan i L. Walker (1978) tvrde da se prilikom izbora drugova nude tri izbora djeci: do koga bi sjeo/la, s kim bi se igrao/la, s kim bi pisao/la zadaću. Situacije se mogu procijeniti na mnogo načina (npr. tako da se ponude primjeri ili

¹⁸ Macmillan A., Walker L., 1978

¹⁹ Buck V. J., 1952

postave opća pitanja), ali Moreno (1953) daje sljedeći primjer za postavljanje pitanja: „Tko ti je najbolji prijatelj/ica?

Ovom metodom možemo bolje razumjeti izoliranu djecu u razredu, tj. djecu s najnižim brojem odgovora. Ma da, nekoliko istraživača naglašava da dijete koje je izolirano ne mora nužno biti ono koje je odbačeno ili zlostavljano. Kako bi se provjerila stvarna narav veza, istraživači ponekad koriste i negativna pitanja (npr. pitaju djecu s kime se ne žele igrati). Važno je napomenuti da se sociometrijska istraživanja uglavnom usredotočuju na pozitivna pitanja, a ne negativna, kako ne bi izazvali previše osjećaja odbačenosti u grupi. Iako se danas više nego dosad razgovora o emocionalnoj inteligenciji, izdržljivosti i osjećajima, to i dalje nije tema o kojoj se otvoreno priča. Ova metoda se uvelike promijenila u zadnjih 60 godina. U istraživanju vršnjaka se često radi s nepromjenjivim brojem nominacija, tj. učenicima je dozvoljeno maksimalno tri ili pet nominacija²⁰. Ovom metodom se učenici uglavnom podijele u dvije skupine: omiljeni i odbijeni.

Tehnika vršnjačkog ocjenjivanja je postupak u kojem učenici ocjenjuju koliko im se vršnjaci sviđaju na ljestvici sličnoj Likert ljestvici . Na ovoj je rednoj ljestvici obično 5 ili 7 stupnjeva na kojoj ispitanici ocjenjuju koliko se slažu s nekom izjavom²¹. U sociometrijskom istraživanju djecu se ispituje koliko im se sviđa družiti sa svakom osobom u razredu. Svako dijete može ocijeniti drugog učenika ocjenom od 1 do 5, od najmanje do najviše. Prednost ove tehnike jest da se vršnjaci ocjenjuju u različitim situacijama, npr. u učionici, za vrijeme odmora, u produženom boravku, na igralištu²². Ova metoda pomaže učiteljima da razumiju opću situaciju jer učitelji obično znaju samo okolnosti vezane uz aktivnosti u učionici. Iako je ova metoda dobra za provjeru čestih situacija, Asher and Dodge (1989) su dokazali da tehnička vršnjačkog ocjenjivanja nije efikasna prilikom identificiranja djece koju su vršnjaci zanemarili. Stoga, sociometrijske se metode trebaju odabrati ovisno o cilju istraživanja.

Metoda društveno-kognitivnog mapiranja (MDKM) je metoda koju je uveo i razvio Cairns sa suradnicima (Cairns, 1997). U ovom postupku, istraživač ide po razredu i ispituje učenike: „Ima li u vašem razredu učenika koji provode puno vremena zajedno? Tko su ti učenici?“. Nakon što prikupi sve odgovore, istraživač može napraviti mapu veza ili odnosa. Tehnikom MDKM dobivaju se podatci na temelju informacija koje su pojedinci iznijeli o društvenim grupama van vlastitih grupa prijatelja, čime se potom mogu identificirati sve vršnjačke grupe u pojedinim mrežama (Avramidis, Strogilos, Aroni i Thessalia Kantaraki, 2017). Ova tehnika se najčešće koristi kad želimo vidjeti kako bi druga djeca procijenila veze u u razredu. Ona dovodi do podjele u četiri tipa: nuklearni, sekundarni, periferni i izolirani (Avramidis, 2010). Metoda društveno-kognitivnog mapiranja temelji se na ideji da su djeca stručnjaci u opažanju i da

²⁰ Avramidis E, Strogilos V., Aroni K., Kantaraki C.T., 2017

²¹ Sullival M. G., Artino R. A., 2013

²² Bukowski W., Cillessen A, Velasquez A.,2012

izražavaju mišljenje koje se ne temelji na osjećajima. No, različita su istraživanja pokazala da ove tehnike daju vrlo precizne obrasce među vršnjacima.²³

Opis tehnike „Pogodi tko?“ - Hartshorne and May. Učenik pročita opisnu izjavu i napiše ime osobe koja najbolje odgovara opisu. Djeca ne moraju odabrati osobu za svaki opis ako misle da taj opis ne odgovara nikome u njihovoj grupi. Opisi i nominacije se potom prikupe i na temelju njih se naprave profili djece. Osam opisa se može iskoristiti u istraživanju: suradljiv, započinje svađe, omiljen, sportski tip, remeti mir, vođa, uspješan u školi, sramežljiv/povučen (T.W. Farmer i E.M.Z Farmer, 1996). U ovom istraživanju, dva opisa s negativnim konotacijama ('započinje svađe' i 'remeti mir') su zamijenjena opisima 'puno se svađa' i 'ne slijedi pravila' kako bi se umanjilo negativno poimanje među učenicima (Avramidis, 2009).

Sa sociometrijskim podacima se može raditi na nekoliko načina. Jedan od njih je statističko istraživanje koje je prigodno kad se želi analizirati mnogo ispitanika ili kad se želi analizirati obrasce. No, najpopularniji način vizualnog prikaza sociometrijskih istraživanja jest da se naprave sociogrami. Sociogram je dijagram kojim se prikazuje struktura međuljudskih odnosa u grupnoj situaciji, a obično se temelji na ocjenama koje su ljudi dali osobama koje im se sviđaju ili ne sviđaj. Sociogramom se identificiraju savezi te odbačeni i izolirani ljudi²⁴.

Iako se sociometrijske tehnike mogu koristiti u raznim strukama, ove tehnike imaju svoja ograničenja koja se moraju uzeti u obzir. Glavno ograničenje jest to da su informacije koje smo dobili od ispitanika neutralne, što znači da mi ne znamo obrazloženje zašto netko nekoga voli ili odbacuje. Usto, ove tehnike ne poboljšavaju uspjeh u školi. K tome, ova istraživanja se sva odvijaju u školi, što znači da se situacije kod kuće i u susjedstvu ne uzimaju u obzir te da se ignoriraju prijateljstva koja postoje izvan škole (Avramidis, Strogilos, Aroni i Thessalia Kantarakis, 2017). Kako bi se eliminirala neka od ograničenja te kako bi se bolje razumjele veze među učenicima i van škole, sociometrijske tehnike se često kombiniraju s drugim metodama poput promatranja i intervjuja (Kemp i Carter, 2002). Može se dogoditi i da, nakon procjene svih učenika, učitelji moraju dodatno raditi s nekim učenicima ili moraju uvesti učenje društvenih vještina u svoj kurikulum.

Sociometrijske tehnike su važna mjerila kojima se analiziraju veze među učenicima u razredu. Dokazano je da prijateljstva u djetinjstvu omogućavaju da se potvrdi vlastita vrijednost i blagostanje. Po istraživanju koje je proveo Avramidis²⁵ učenici nalaze prijatelje na zajedničkim aktivnostima (npr. sportski treninzi, igre, zajednički interesi), a sudjelovanje u društvenim grupama se povezuje s pozitivnim društvenim obilježjima. Stoga, jedan od načina na koji se

²³Gest, 2013

²⁴ Drahota A., Dewey A., 2007

²⁵ Avramidis E., 2009

može poboljšati društveno okruženje jest da se uvedu timske aktivnosti u učionicu. Nadalje, prilikom stvaranja vršnjačkih veza u školi, učitelji i psiholozi mogu koristiti različite sociometrijske tehnike kako bi razumjeli veze i kako bi uveli prikladne aktivnosti ili intervencije s ciljem prevencije nasilja i zlostavljanja.

8. Voditelji i briga o sebi

Nekad pričamo kao da čin brige ne zahtijeva znanje, kao da je briga za nekoga samo stvar dobrih namjera ili usrdnog obzira. Ali, da bih mogao brinuti, ja prvo moram razumjeti nečije potrebe i ja moram moći te potrebe ispuniti, a to dobre namjere očito ne mogu napraviti. Da bih se mogao o nekome brinuti, ja moram znati mnogo toga. —Milton Mayeroff

Po navedenom citatu, da bismo se mogli brinuti o nekome, mi moramo ne samo posjedovati činjenično znanje, nego moramo i poznavati druge te, najvažnije, poznavati sebe. U tom smislu se možemo pitati: kako se možemo brinuti o drugima, ako se ne možemo brinuti o sebi?

Obrazovanje, a osobito rano i predškolsko obrazovanje, bavi se ne samo intelektualnim, nego i emocionalnim razvojem pojedinca, s posebnim naglaskom i na obrazovnim i njegujućim aspektima. Učitelje i odgajatelje se često potiče da većinu svoje energije i pažnje usmjeravaju na druge, a jako malo na sebe same. Biti učiteljem znači postaviti sebe u intenzivnu okolinu gdje se potrebe drugih (učenika) stavljaju na prvo mjesto, prije potreba učitelja.

No, stalna briga o sebi može biti u interesu svih osoba u razredu. Briga o sebi znači da se brinete o svom fizičkom i psihičkom zdravlju, i da ste sigurni da imate sve što Vam je potrebno da budete uspješni kao učitelj. Ako se ne budete brinuli za sebe, nećete imati energije, volje ni motivacije da pomognete svojim učenicima. Iako je briga o sebi važan dio učiteljskog blagostanja, mnogi ga dobro ne razumiju; često se događa da učitelji ne žele sudjelovati u pokretu brige o sebi

jer je „sebično“ ili „površno“ te se brinu da će, ako se budu brinuli o sebi, postati centrirani na sebe i da će im se pažnja odvući s učenika.

Nadalje, učiteljima može biti teško da se brinu o sebi jer nije lako brinuti se o potrebama dvadesetero ili više djece u razredu, dok razvijaju i održavaju dublje veze s djecom koje se temelje na povjerenju i poštovanju. Ne zaboravimo i da učitelji, istovremeno, moraju imati u vidu kurikularne, obrazovne ciljeve te da su pod pojačanim pritiskom oko kurikuluma, ocjena, planiranja, papirologije itd.

No, usprkos zavaravajućim konotacijama i stalnim preprekama, brinuti o sebi ne znači biti sebičan – kad je riječ o učiteljima, briga o sebi podrazumijeva mnogo više od doručka u krevetu ili odlaska u spa centar. Brinuti o sebi znači brinuti se o svom zdravlju kako biste mogli biti najbolji mogući učitelj za sebe i za svoje učenike.

Na kraju krajeva, najbolji način da se omogući osobni razvoj na intelektualnoj i psihičkoj razini jest da se uvijek vodimo izrekom „radi onako kako govoriš“ stoga se opet možemo priupitati kako možemo brinuti za druge ako se ne možemo brinuti za sebe?

S obzirom na sve dosad spomenuto, postoje različite vrste brige o sebi o kojima osobe mogu razmisliti:

Kako bi mogli brinuti o nekome, potrebno je brinuti i o sebi. Zbog toga smo u naše obrazovne materijale uključili i savjete za učitelje za brigu o sebi. Ovi se savjeti dotiču spomenutih značajki te ih se može lako primijeniti u svakodnevnoj rutini prije, za vrijeme i/ili poslije vrtića ili škole. Svaka osoba ima drukčije potrebe i te se potrebe mogu promijeniti u različitim životnim fazama što znači da će se svatko drukčije brinuti o sebi.

9. Kako roditelji mogu pomoći u izgradnji mirovnog obrazovanja?

NEKOLIKO SAVJETA ZA RODITELJE O SPOSOBNOSTIMA I VJEŠTINAMA KOJIMA MOGU POTICATI TOLERANCIJU:

- Potičite razvoj ispravnog osobnog identiteta kako bi se djeca mogla suočiti sa situacijama kad ih se diskriminira (tako da ne prihvaćaju situaciju, razumiju da je zadirivanje najčešće posljedica neznanja), te ponudite pomoć kako bi ostali psihički stabilni. Snažan osobni identitet je temelj na kojem se gradi visoko samopoštovanje koje također pomaže djetetu da se bori i protiv diskriminacije prema drugim ljudima.
- Potičite dijete da vrednuje i poštuje sebe kao člana svih društvenih grupa kojima pripada: rod, obitelj, razred, škola, grad, autonomna zajednica, država itd.
- Potičite ih da upoznaju i vrednuju vlastito podrijetlo, uče o svojoj kulturi i povijesti, o svojoj rasi, religiji, povijesti svoje obitelji itd.
- Potičite ih da upoznaju, uvažavaju i poštuju ljude koji pripadaju drugim grupama.
- Ciljano omogućite djeci situacije gdje će upoznati ljude koji su drukčiji od njih tako da prisustvuju sportskim događajima za ljude s invaliditetom: košarka s ljudima u kolicima, nogomet za slijepce itd.
- Potičite doticaj s djecom drugih rasa, kultura, religija itd. Komentirajte sličnosti i razlike među djecom, naglašavajte pozitivne karakteristike drugih društvenih grupa itd.
- Upoznajte se s umjetnošću, hranom i običajima drugih kultura.
- Prepoznajte ideje i predrasude koje su u procesu formiranja kako biste mogli intervenirati i promijeniti ih. Razgovarajte o stereotipima, predrasudama i društvenim nepravdama koje zatiču ljude u određenim društvenim grupama.
- Intervenirajte kad uočite predrasude u medijima (vijesti, filmovi, televizijske serije, crtani filmovi itd.).
- Čitajte s djecom popularne priče iz drugih kultura i razgovarajte o njima. Čitajte priče i bajke koje potiču vrijednosti poput tolerancije, poštovanja, razumijevanja itd.
- Učinite vašu obitelj i obiteljsku atmosferu pozitivnim uzorom.

ŠTO MOGU RODITELJI UČINITI KAKO BI POTICALI SOLIDARNOST? POVRH SVEGA, MOGU PRENIJETI OVU VRIJEDNOST DJECI SVOJIM SVAKODNEVNIM RADNJAMA TE SVOJIM PONAŠANJEM U MEĐULJUDSKIM ODNOSIMA. MOGU JOŠ I PROVESTI SLJEDEĆE AKTIVNOSTI:

- Surađujte s učiteljima svoje djece te ih upitajte da podijele s vama vrijednosti i radnje koje bi se trebale prenijeti djeci.
- Čitajte priče, bajke i pripovijetke koje se bave temom solidarnosti.
- Komentirajte bezosjećajne radnje ili iskaze na vijestima i drugim medijima.

- U svakodnevnim situacijama kada se dijete ne ponaša solidarno, potaknite ih na razmišljanje pitanjima poput: „Da se to tebi dogodilo, bi li htio/htjela da se netko prema tebi tako ponašao?“ ili „Kako se ti osjećaš kad netko istu stvar učini tebi?“
- Odvedite djecu na mjesta gdje se pomaže siromašnima ili u domove za stare i nemoćne kako bi odnijeli hranu, pomogli s postavljanjem stola itd.
- Potičite djecu da poklone svoje igračke potrebitoj djeci.
- Tražite ih da odnese hranu beskućniku na ulici.
- Budite im primjerom u svakodnevnim situacijama:
 - Brinite se za životinje i biljke. Poštujte i vrednujte biljke i opremu u javnim parkovima i vrtovima.
 - Neka Vam postane navika da štedite izvore energije poput vode, struje, grijanja itd.
 - Pitajte ih da pomognu prilikom odvajanja otpada i razgovarajte o šteti koju neki materijali mogu učiniti u okolišu.
 - Potaknite ih da iskažu solidarnost s Vama tako da Vam pomognu u kućanskim poslovima te prilikom brige za stvari u domaćinstvu, poput odjeće, igračaka itd.

10. Metodologija mirovnog obrazovanja

Aktivno učenje je metoda kojom se djeca uključuju u proces učenja kao aktivni sudionici. Ova je metoda usmjerena na učenika prilikom učenja i poučavanja, tako da se učenici uključuju u ciljne, smislene aktivnosti koje podržavaju njihovo učenje. Ovaj pristup je suprotan tradicionalnom pristupu koji je usmjeren na učitelja i po kojem je učitelj „stručnjak“ koji prenosi znanje, zadaje zadatke i odlučuje kako će izgledati proces učenja, uz vrlo malo ili nikakvo zanimanje za mišljenje učenika.

Kroz metodu aktivnog učenja, učitelj preuzima ulogu voditelja, potičući djecu/učenike da sudjeluju i kažu svoje mišljenje te pružajući im podršku u preuzimanju odgovornosti za vlastito učenje. Aktivno učenje je „usmjereno na učenika“ te se fokusira na „suradnju, sudjelovanje i samorefleksiju“²⁶; ono potiče učenike „na aktivnost i na razmišljanje o procesu te aktivnosti“²⁷.

U aktivnom okruženju za učenje:

- djeca su uključena u više procesa, a ne samo slušanje,
- naglasak je na stjecanju vještina kod djece, a ne na prijenosu informacija,
- djeca su uključena u više kategorije razmišljanja (analiza, sinteza, evaluacija),
- djeca sudjeluju u aktivnostima (npr. čitanje, raspravljanje, pisanje),
- naglasak je na dječjem istraživanju vlastitih stavova i vrijednosti.²⁸

Aktivno učenje ima mnogo prednosti,²⁹ na primjer: više motivira djecu na učenje, poboljšava razumijevanje tema/vrijednosti, razvija vještine kritičkog razmišljanja, unaprijeđuje produktivnost, stvara nove ideje i kreativna rješenja itd.

Aktivno učenje također omogućuje djeci da surađuju s drugom djecom i da razmjenjuju mišljenja i stavove što im pomaže da razviju vještine kroz situacije koje doživljavaju kroz osobno iskustvo. Korištenjem metodologija aktivnog učenja, djeca uče kroz iskustvo (iskustveno učenje), čime se utvrđuje da je važno sudjelovati i djelovati.

Zbog toga je naših 26 obrazovnih materija usmjereno na djecu/učenike te u njima naglašavamo da je sudjelovanje najvažniji preduvjet aktivnog učenja. Ili, jednostavnijim riječima: *Što čujem, zaboravim; što vidim, pamtim; što činim, učim.*

²⁶ Waniek & Nae, 2017

²⁷ Bonwell & Eison, 1991

²⁸ Bonwell & Eison, 1991

²⁹ Machemer and Crawford, 2007; Felder and Brent, 1996; Johnson et al. 2000; Johnson et al. 1991; Prince, 2004; Millis and Cottell, 1998; Cuseo, 1992; Lord, 2001

U ovom priručniku koristimo prikladnu metodologiju kojom se proces učenja usmjerava na djecu. Svi se materijali mogu prilagoditi dobi djece, njihovom vokabularu i sposobnostima. Prilikom prilagodbe materijala, važno je voditi se modelom 3C i pravilnom ravnotežom ove tri stavke, kako bi se olakšalo sudjelovanje djece u procesu učenja:

Povezanost (Connection): obrazovni materijali povezani su sa stvarnim iskustvom, nadanjima, svakodnevnim situacijama, vrijednostima i očekivanjima učenika,

Izazov (Challenge): aktivnost koja predstavlja izazov učeniku,

Sposobnost (Capacity): izazov se uravnotežuje sposobnošću učenika ili grupe da sprovedu zadatak.

Materijali koje preporučujemo vezani su uz svakodnevne probleme i situacije, svakodnevne stvari, etičke dileme i etičke vrijednosti.

Ovisno o metodologiji koju ćete koristiti, ti materijali mogu biti praktični, poput priča, fotografija, stripova, umjetnički aktivnosti, te audiovizualni materijali, prezentacije PowerPoint i online videozapisi.

Metodologija koju koristimo u 26 obrazovnih materijala objašnjena je uz pomoć korak-po-korak uputa za voditelje kako bi mogli lako ispuniti obrazovne ciljeve. Među njima su i:

dijalog/debata,

rad u skupinama,

rasprava,

refleksivno ispitivanje,
aktivnosti za poticanje samosvijesti,
strategija ZŽN (Znam, Želim znati, Naučio sam).

Ako želite dodati ili naučiti još metodologija koje potiču aktivno učenje, mi preporučamo sljedeće metode:

Igranje uloga/drama

Autentične aktivnosti za učenje mogu bolje potaknuti učeničko sudjelovanje. Igranje uloga je zanimljiv primjer aktivnog učenja i strategije poučavanja. Igranje uloga može pomoći da se potaknu simulacije, igre i prikazi iz stvarnog života vezane uz bilo koju temu.

Igranje uloga je tehnika koja učenicima omogućuje da istraže realistične situacije kroz interakciju s drugim ljudima u kontroliranim uvjetima, kako bi stekli iskustvo i isprobali različite tehnike u sigurnim uvjetima.

Pričanje priča

Pričanje priča pomaže pri učenju jer se priče lako pamte. Organizacijski psiholog Peg Neuhauser je ustvrdio da se učenici duže i točnije sjećaju informacija koje su naučili slušanjem dobro ispričane priče, nego onih koje su učili kroz činjenice i brojeve.

Metodologija usredotočene svjesnosti (*mindfulness*) i meditacije

Usredotočena svjesnost može pomoći djeci da nauče ignorirati smetnje i koncentrirati se na zadatke koje moraju obaviti. Usredotočena svjesnost ih može naučiti da isfiltriraju smetnje i nedobrodošle misli, što će im pomoći prilikom učenja. Aktivnosti usredotočene svjesnosti mogu pomoći djeci da opaze i identificiraju vlastite misli i osjećaje. Ljudima koji odgajaju djecu bi uvelike moglo pomoći da vježbaju usredotočenu svjesnost, čak i samo nekoliko minuta dnevno bi im omogućilo da podijele vještine sreće i prihvatanja s novom generacijom te da se u isto vrijeme bolje brinu o sebi.

Iskustveno učenje

Iskustveno učenje je obrazovna metoda kojom se učenje odvija neposrednim iskustvom. Ono se sastoji od 4 dijela koji su u neprekinutom tijeku za vrijeme učenja: konkretno iskustvo, refleksivno opažanje, apstraktna konceptualizacija, aktivno eksperimentiranje.

Učenje u ranom djetinjstvu koje se temelji na projektu (Project based Learning in early childhood - PBL)

Učenje koje se temelji na projektu je nastavna metoda kojom se poučavaju teme i kojom je moguće integrirati smisljeno učenje u sve nastavne predmete.

Istraživači Katz i Chard (1989) definirali su ovu metodu kao detaljno učenje o nekoj temi o kojoj uči pojedinačno dijete, grupa djece ili čitav razred. Učenici i učitelji zajedno odlučuju koju će temu istraživati, koje će materijale koristiti te kako će pokazati svoje znanje.

Tri su faze u takvom projektnom ciklusu, ustvrdili su istraživači Katz i Chard (1989):

1. Prva faza je početna faza u kojoj učitelj procjenjuje razinu znanja u određenom području kod djece, nakon čega djeca i učitelj postavljaju pitanja koja bi htjeli detaljnije istražiti.
2. Druga faza je razvojna ili praktična faza u kojoj učitelj vodi djecu tako da steknu neposredno iskustvo u području koje istražuju.
3. U završnoj fazi učitelj privodi projekt kraju te djeca dijele znanje koje su stekli kroz nekoliko kreativnih metoda.

Definicija projekta je „detaljna istraga teme iz stvarnog života koja je vrijedna učeničkog truda i pažnje“.

<https://blog.brookespublishing.com/9-reasons-to-use-the-project-approach-in-your-inclusive-early-childhood-classroom/>

<https://www.atlantis-press.com/article/55917585.pdf>

Strategija vizualnog razmišljanja

Metoda poučavanja koja unaprijeđuje vještine kritičkog razmišljanja razgovorom o slikama, koji vodi učitelj. Ova metoda potiče sudjelovanje kroz grupni postupak rješavanja problema. Ovom se metodom koristi umjetnost kako bi se poučilo razmišljanje, komunikacijske vještine i vizualna pismenost. Učenici doprinose raspravi tako što iznose vlastite opservacije i ideje učenicima u razredu. Svi su doprinosi dobrodošli, a učitelj i ostali učenici sve doprinose neutralno razmatraju kako bi učenici mogli učiti o tuđim pogledima i stavovima. Kako biste naučili više o ovoj metodi, posjetite stranice na sljedećim poveznicama:

<https://vtshome.org/>

https://www.educationworld.com/a_lesson/teaching_visual_thinking_strategies.shtml

Propitivanje

Vještina propitivanja omogućuje učenicima da slijede svoje ideje te da istražuju svijet oko sebe. Kad učenici mogu pitati plodonosna pitanja (tj. pitanja koja započinju s Tko? Što? Gdje? Kada? Zašto? Kako?) oni mogu sami konstruirati svoje znanje i bolje razumjeti koncepte i iskustva. <https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/questioning>

Usporedbe i suprotnosti

Ovom metodom se opisuje način gledanja u stvari kako bismo utvrdili po čemu je nešto slično, a po čemu je različito. **Uspoređivati** znači utvrditi sličnosti i/ili razlike (npr. i jabuke i naranče su voćke). Tražiti **suprotnosti** znači usporediti dvije ili više stvari ili događaja kako bi se pokazale njihove različitosti (npr. kora na jabuka je tanka i jestiva, narančina kora je debela i nejestiva).

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/comparing-contrasting>

Opservacija

Kako bismo mogli opservirati potrebno je, ovisno o situaciji, uključiti sva osjetila kako bismo saznali o obilježjima, svojstvima i osobinama stvari, mjesta i događaja. Opservirate se može neposredno, osjetilima, ili posredno, korištenjem instrumenata koji proširuju naše mogućnosti opserviranja.

Ove strategije su u vezi s učenjem djece da žive mirno dok istražuju svijet.

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/observing>

<https://letstalkscience.ca/educational-resources/learning-strategies/observing>

Pristup čuđenja (The Wonder Approach) Po ovoj strategiji (koju je osmislila Catherine L'Ecuyer), učenje je čuderno putovanje koje se navodi dubokoumnom refleksivnošću o tome što prirodne zakonitosti djetinjstva zahtijevaju: poštovanje dječje nevinosti, njihov tempo i ritam, njihov osjećaj za tajnovitost i njihovu želju za ljepotom. U zadnjih 20 godina djeca odrastaju u svijetu koji je sve grozničaviji i zahtjevniji, tako da je, u jednu ruku, obrazovanje postalo kompliciranije, a u drugu ruku, suština više nije na vidiku. Kako bismo bili sigurni da će uspjeti, mi se osjećamo kao da moramo popuniti dječje rasporede s bezbrojnim aktivnostima zbog kojih su razonoda, spontanost, iskustvo prirode, ljepote i tišine sve manje prisutni u njihovim životima. Djetinjstvo često postaje prava utrka prema odraslosti, što još više udaljava djecu od prirodnih zakonitosti djetinjstva. Neprekidan tijek glasnih i drečavih podražaja ometa jedino stvarno, održivo učenje unutar njih samih: učenje kojim se polako i tiho otkriva svijet za sebe i svojim tempom, s osjećajem čuđenja koji je više od obične znatiželje za nepoznatim ili interesa za novinom.

https://www.researchgate.net/publication/267739639_The_Wonder_Approach_to_learning

<https://catherinelecuyer-eng.com/thewonderapproach/>

11. Obrazovni materijali

Materijali za učenje koje je izradio projektni konzorcij dostupni su za preuzimanje na web stranici projekta www.peec-online.eu ili na platformi Erasmus+ Results. Također se mogu naručiti od bilo kojeg člana konzorcija. Za kontakt detalje pogledajte gore.

12. Zahvale

Partneri u projektu Erasmus+ „Mirovno obrazovanje u ranom djetinjstvu za prevenciju zlostavljanja“ bi se htjeli iskreno zahvaliti za kontinuiranu pedagošku pomoć te potporu svim stručnjacima koji su nam pomogli u pripremi ovog dokumenta.

- Anne Kruck, Berghof Foundation (Njemačka)
- Angeliqe Dinnbier, Johanniter-Akademie (Njemačka)
- Dagmar Dénes, Upraviteljica vrtića (Njemačka)
- Daina Murauskiene, Direktorica, Dječji vrtić okruga Panevezys „Smalsutis“ (Litva)
- Renata Lukosevicienė, Zamjenica direktorice, Dječji vrtić okruga Panevezys „Šypsenėlė“ (Litva)
- Rosa María Iglesias Iglesias i Cristina Llanas Iglesias, Pedagoški koordinator i direktorica „CEI Sensory Skills“ (Španjolska)
- dr.sc. Zoran Kojčić, Filozofsko savjetovište (Hrvatska)
- dr.sc. Bruno Ćurko, Sveučilište u Splitu (Hrvatska)
- Ingrida Sarachoviene, Zamjenica direktorice, Škola i dječji vrtić okruga Panevezys Pazagieniai (Litva)

Hvala kolegicama Emily Vargas-Baron, dr.sc. [suradnica pri Stanford International Development Education Center (SIDECE), Sveučilište Stanford], Kristel Diehl, M.A., M.S. (Institut RISE) i Rocío Gómez Botero (Senior Fellow, Early Childhood Development Policy Planning and Implementation) na savjetima te preporukama za dodavanje sadržaja.

Također, želimo se zahvaliti svim učiteljima, voditeljima i odgajateljima za rad koji svakodnevno obavljaju u svojim razredima na području jednakosti, različitosti i uključenosti te prevencije nasilja i zlostavljanja u ranoj dobi kako bismo svi dosegli bolje sutra.

Hvala Europskoj Uniji na viziji i unaprjeđenju mirovnog obrazovanja u ranoj dobi kroz Erasmus+ financijske programe.

Popis literature

["James Heckman changes the equation for American prosperity." *The Heckman Equation Brochure*. Heckman: *The economics of human potential*, accessed January 29, 2021. <https://heckmanequation.org/resource/the-heckman-equation-brochure/>](#)

Abdulaziz Al-Nasser, Nassir. "Keynote address", at the Early Childhood Peace Consortium Launch, delivered on September 20, 2020, https://www.unicef.org/earlychildhood/index_70959.html

Alfonso, Stacey M. "Peace education in early childhood education." *In Factis Pax*, 8(2) (2014): 167–188.

Artino, Anthony and Gail Sullivan. "Analyzing and Interpreting Data from Likert-Type Scales." *Journal of Graduate Medical Education* 5(4) (December 2013): 541-542. Accessed January 29, 2021.

https://www.researchgate.net/publication/259879583_Analyzing_and_Interpreting_Data_From_Likert-Type_Scales

Avramidis, Elias, Vasilis Strogilos, Katerina Aroni and Christina Thessalia Kantaraki. "Using sociometric techniques to assess the social impacts of inclusion: Some methodological considerations." *Educational Research Review* 20 (2017): 68–80. Accessed January 29, 2021. <https://repository.nie.edu.sg/bitstream/10497/18617/3/ERR-20-68.pdf>

Avramidis, Elias. "The Social Impacts of inclusion on statemented pupils with SEN and their mainstream peers: Full Research Report." *ESRC End of Award Report*, Swindon: ESRC (2009). Accessed January 29, 2021. https://reshare.ukdataservice.ac.uk/851667/5/Report_RES-061-23-0069-A.pdf

Balasoorya, A. S. *Learning the way of peace: A teacher's guide to peace education*. New Delhi: United Nations Educational Scientific and Cultural Organization, 2001.

Bonwell, Charles C. and Eison, James A. "Active Learning: Creating Excitement in the Classroom." ASHE-ERIC Higher Education Reports, 1991.

Brauneis, Masako N. "The Effects of Peace Education on Children's Prosocial Behavior in an Early childhood Classroom." Action Research Project, St. Catherine University, 2019.

Buck, Jacqueline V. "The Sociometric Technique and The Teaching Of General Science." *School Science and Mathematics Association*, Volume 52, Issue 6 (June 1952): 456–461. Accessed January 29, 2021. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1949-8594.1952.tb06898.x>

Bukowski, William, Antonius Cillessen and Ana Velasquez. "Peer ratings." *Handbook of Developmental Research Methods* (2012): 211-228. Accessed January 29, 2021. https://www.researchgate.net/publication/284902656_Peer_ratings

Dewey, Ann and Amy Drahotá. "The Sociogram: A Useful Tool in the Analysis of Focus Groups." *Nursing Research* 57(4) (July 2008): 293–297. Accessed January 29, 2021. https://www.researchgate.net/publication/51415587_The_Sociogram_A_Useful_Tool_in_the_Analysis_of_Focus_Groups

Goldblum, Peter, Dorothy L. Espelage, Joyce Chu and Bruce Bongar, eds. *Youth Suicide and Bullying: Challenges and Strategies for Prevention and Intervention*. Oxford University Press, 2015.

Accessed January 29, 2021.

<https://books.google.hr/books?id=H3PDBAAAQBAJ&lpg=PP1&ots=upKrneByRX&dq=Youth%20Suicide%20and%20Bullying%20Challenges%20and%20Strategies%20for%20Prevention%20and%20Intervention&lr&hl=hr&pg=PR4#v=onepage&q=Youth%20Suicide%20and%20Bullying%20Challenges%20and%20Strategies%20for%20Prevention%20and%20Intervention&f=false>

Hawkins, JD, Eduardo Von Cleve, and RF Jr Catalano. "Reducing early childhood aggression: results of a primary prevention program." *Journal of the American Academy of Child and Adolescent Psychiatry* 30(2) (March 1991): 208–217.

International Federation of Red Cross and Red Crescent Societies. "The Red Cross Red Crescent approach to promoting a culture of non-violence and peace". Geneva (2011).

Accessed January 29, 2021. [https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/1205900-Advocacy%20report%20on%20Promotion%20of%20culture%20of%20peace-EN-LR%20\(2\).pdf](https://www.ifrc.org/PageFiles/53475/1205900-Advocacy%20report%20on%20Promotion%20of%20culture%20of%20peace-EN-LR%20(2).pdf)

MacMillan, A. et al. "The Development and Application of Sociometric Techniques for the Identification of Isolated and Rejected Children." *Journal of Association of Workers for Maladjusted Children* 6(2) (1978): 58–67. Accessed January 29, 2021. <https://www.kolvinspsych.net/sites/default/files/pdf/jawmc6-2-1978.pdf>

McFarland, Sonnie. *Honoring The Light Of The Child: Activities to Nurture Peaceful Living Skills in Young Children*. Buena Vista: Shining Mountains Press, 2004.

Ponguta, Angelica. "Systematic review: The exploration of the role of parenting and early learning programs in promoting positive development and peace building." *Early Childhood Peace Consortium*, accessed January 29, 2021, <https://ecdpeace.org/resources/publications/academic-literature>

Tolan, Patrick and Nancy Guerra. *What works in reducing adolescent violence: An empirical review of the field*. Center for the Study and Prevention of Violence, Institute for Behavioral Sciences, University of Colorado, Boulder, 1994)

Waniek, Julia and Niculina Nae. "Active learning in Japan and Europe." *Euromentor: Journal Studies about Education* Vol. 8 Issue 4 (December 2017): 82–97.

Zigler, Edward, Cara Taussig and Kathryn Black. "Early childhood intervention: A promising preventative for juvenile delinquency." *American Psychologist* 47(8) (1992): 997–1006.

Accessed January 29, 2021. <https://doi.apa.org/doiLanding?doi=10.1037%2F0003-066X.47.8.997>

Zoeppritz, Mariette. "Peace education through emotional development in ECE." *Practitioner researcher* Vol. 4 No. 4 (October 2016): 12–16. Accessed January 29, 2021. <https://www.hekupu.ac.nz/article/peace-education-through-emotional-development-ece>

